

Зміст

ЧАСТИНА ПЕРША	11
ЧАСТИНА ДРУГА	127
ЧАСТИНА ТРЕТЯ	291

Вірш, що посів місце гори

Ось і він, слово в слово:
Вірш, що посів місце гори.

Він дихав гірським повітрям,
Навіть коли книжка лежала сторінками
донизу на запилюженому столі.

Вірш нагадував, що йому потрібно
Самому обрати напрямок і вирушити,

Що він заново складатиме сосни,
Зрушуватиме каміння і пробиратиметься
між хмар,

Задля саме того краєвиду, який йому потрібен,
Де він звершиться незбагненим звершенням:

Задля точнісінько того каменя, з якого
його неточність
Урешті побачить краєвид, до якого вони
пробиралися.

Там він ляже і, вдивляючись у море внизу,
Впізнає свій неповторний і самотній дім.

Воллес Стівенс

Боббі

Якось наш батько купив кабриолет. Навіть не питаєте нащо. Мені п'ять років було. Купив, значить, і приїжджає додому, як ніде нічого, наче він кілограм шоколаду придбав, а не машину. Уявіть, як здивувалася мати. Вона тримала на дверних ручках гумки. Прала пластиківі кульочки й вивішувала сохнути на шворку — вервечка приручених медуз ощадності плинула на сонці. Уявіть: вона, значить, відтирає запах сиру з кульочка, який пішов уже на третє-четверте коло використання, коли батько під'їздить у кабриолеті шеві (з других рук, та все ж) — рухомий металевий ландшафт, хромовані бампери, цілі гектари точеної автомобільної плоти. Цей кабриолет стояв припаркований у центрі з табличкою «Продається», а батько побачив і вирішив стати чоловіком, що купує машину, бо йому так захотілося. Коли він під'їздить до дому, ми розуміємо, що п'янка втіха вже починає вивітрюватися. Йому вже соромно за цю машину. На доріжку він закочується із застиглою посмішкою, що пасує до решітки шеві.

Машини, звичайно, доведеться позбутися. Мати в неї так і не сяде. Мене зі старшим братом Карлтоном один раз показують. Карлтон у захваті. Я скептичний. Якщо батько може знічев'я купити машину на першому-ліпшому перехресті, то на що ще він спроможний? Що це про нього каже?

Він везе нас за місто. Ятки на узбіччі переповнені яблуками. Гарбузи стікають світлом на доріжках до ферм. Карлтон, ошалівши від захвату, підводиться на передньому сидінні, його доводиться стягувати вниз. Я допомагаю. Батько хапає Карлтона за ковбойський пояс із намистинками з одного боку, я — з другого. Це мені подобається. Допомагаючи стягнути Карлтона вниз, я почуваюся корисним.

Ми проминаємо велику ферму. Її прибудови кинули якір посеред розхвильованого моря пшениці, біла вагонка плавиться в пізньому тьмяному світлі. Ми всі, навіть Карлтон, замовкаємо, коли проминаємо дім. Чимось це місце нам знайоме. Пасуться корови, осінні дерева відкидають довгі тіні. Я кажу собі, що ми фермери, але водночас достатньо багаті, щоб їздити кабриолетом. Світ мерехтить можливостями. Коли я їду цією машиною вночі, мені здається, наче за мною скрадається місяць.

— Ми вдома, — волаю я, коли ми проминаємо ферму. Не знаю, що я мелю. Це вітер і швидкість так впливають на мій мозок. Але ані Карлтон, ані батько ні про що не питають. Ми їдемо крізь живу тишу. У ту мить я певен, що ми проживаємо один сон на всіх. Я підводжу погляд і бачу, що білий місяць, занурений у газOVO-блакитне небо, справді нас переслідує. За мить Карлтон підхоплюється знову і кричить у повітря, що мчить нам назустріч, а ми з батьком стягуємо його вниз, назад у прихисток великої машини.

Джонатан

Ми зібралися в сутінках, зелень поля для гольфу темніла. Мені було п'ять. У повітрі пахло свіжоскошеною травою, піщані ями аж світилися. Батько ніс мене на барках. Я був водночас стерновим і полоненим його гігантського зросту. По моїх голих ногах пробігав трем, коли вони торкалися наждаку його щік, і я тримався за його вуха — великі м'які мушлі, порослі дрібним волоссячком.

У присмерку червона помада й нігті матері видавалися чорними. Вона була вагітна, і це саме стало помітно; натовп розступався перед нею. Ми отаборилися на другому фервеї, розклавши два алюмінієвих стільці. На святкування зібралася тьма людей. У повітрі різко пахло димом від переносних барбекю. Я вмоствився в батька на колінах, і мені дали сьорбнути пива. Мати сиділа й обмахувалася недільними коміксами. У фіалковому етері над нами кружляли комарі.

На День незалежності місто Клівленд найняло двох славетних братів-мексиканців, щоби ті запустили феєрверки над міським полем для гольфу. Ці брати виступали по цілому світу, на державних і релігійних святах. Народилися вони десь у глибокій мексиканській провінції, де випікали хліб у формі черепів і Діви Марії, а феєрверки вважалися найвищим проявом людської творчості.

Вистава почалася ще до того, як загорілася перша зірка. І почалася не видовишно. Брати розігрівали публіку найпростішими трюками: стандартна подвійна і потрійна квітка, спіральні ракети, розсип кольорових іскор, після якого залишалися вицвілі орхідеї кольорового диму. Банальщина. А тоді після певної паузи взялися до справи серйозно. Злетіла просто вгору ракета, тягнучи вслід нитку сріблястого світла, а на вершині своєї траєкторії розквітла фіалковою вогнистою

лілією. Кожна з її п'яти пелюсток розкрилася власним цвітом. Натовп захоплено загудів. Батько накрив мій животик величезною смаглявою долонею і спитав, чи подобається мені вистава. Я кивнув. Нижче його шиї темно-біляве волосся рвалося на волю з-під комірця картої сорочки.

Лілії вибухали ще і ще, червоно-жовті й лілові, а під ними тягнулися сріблясті стебла. Потім почали вигинатися колосальними арками, переплітатися, розходитися й іскритися десятки змії, що плювалися помаранчевим полум'ям. За ними з'явилися величезні беззвучні кристали білих сніжинок, а далі — сузір'я у формі Міс Свободи з блакитними очима й рубіновими вустами. Тисячі охали й аплодували. Я досі пам'ятаю батькову шию з крапельками засохлої крові, колючу шкіру, що сяк-так прикривала великий вузлуватий механізм, котрий ковтав пиво. Коли я ойкав від особливо гучних вибухів чи розсипу кольорових жаринок, які мовби сипали просто нам на голову, він запевняв: боятися нічого. Животом і ногами я відчував його хрипкий голос. Його жилаві руки, абияк переділені навпіл лінією судини, міцно тримали мене на місці.

Я хочу розповісти про батькову вроду. Знаю, для чоловіка це незвична тема — розповідаючи про батьків, ми найчастіше згадуємо історії про відвагу, титанічну лють чи навіть про ніжність. Але я хочу розповісти про відверту, нічим не розбавлену вроду: могутню симетрію його рук, білявих, жилавих, мускулястих, мовби вирізьблених із сирого ясена; легку зважену грацію його кроків. Він був невисокий чоловік великої фізичної гідності, темноокий власник кінотеатру, тихо закоханий у кіно. Мати потерпала від мігреней і нападів іронії, але батько завжди зберігав життєрадісність і завжди кудись простував, завжди певний, що все складеться якнайкраще.

Коли батько йшов на роботу, ми з матір'ю залишалися сам на сам. Вона вигадувала ігри, в які можна бавитися разом, не виходячи надвір, чи вербувала мене на допомогу випікати

печиво. Виходити гуляти не любила, особливо взимку — від холоду в неї боліла голова. Така новоорлеанська краля — тоненькі кісточки, відточені рухи. Заміж вийшла рано. Інколи переконувала мене сісти з нею до вікна й дивитися на вулицю, очікуючи, коли замерзлий пейзаж стане банальним і вона довірятиме йому так само безжурно, як дебелі й балакучі матусі з Огайо, які водили велетенські машини, навантажені покупками, дітьми і старшими родичами. Їхні автівки гриміли нашою вулицею, як звитяжні танки на святкуванні перемоги в якійсь заморській війні.

— Джонатане, — шепотіла вона. — Привіт, хлопче. Про що задумався?

Це було її улюблене запитання.

— Не знаю, — відповідав я.

— А ти розкажи. Розкажи мені історію.

Я знав: говорити потрібно.

— Хлопці тягнуть санки на річку, — сказав я, коли двоє старших сусідських хлопчиків у картатих картузах (я ними захоплювався й водночас їх побоювався) проминули наш дім, тягнучи побиті санчата. — Вони з'їжджатимуть на лід. Тільки треба оминати ополонки. Якось маленький хлопчик провалився і втонув.

Така собі історія, але нічого кращого я сходу не вигідавав.

— А ти звідки знаєш?

Я стенив плечима. Насправді я все вигідавав. Інколи мені складно було відрізнити те, що сталося насправді, від того, що тільки могло статися.

— Ця історія тебе лякає?

— Ні, — відповів я. Я уявив, як мчу крізь неозорі крижані простори, вправно огинаючи нерівні краї ополонки, куди з сумним приреченим плюскотом провалюються інші хлопці.

— Тут ти в безпеці, — й вона погладила мене по голові. — Ні про що не хвилюйся. Тут ми обоє будемо живі і здорові.

Я покивав, хоча й чув сумнів у її голосі. Її обличчя з важкою щелепою і маленьким носиком заливало різке зимове

світло, що відбивалося від криги на вулиці, рикошетило кімнатами нашого дому, крало срібло в серванті, запалювало лампу з маленькими кришталіками.

— Може, розкажеш щось *смішне*? — попросила вона. — Нам щось смішне не завадить.

— Гарзд, — відповідав я, хоча жодної смішної історії не знав. Гумор залишався для мене загадкою — я вмів розповідати тільки про те, що бачив на власні очі. За вікном міс Гайдеггер, наша стара сусідка, вийшла з дому в шубі, мовби зшитій з мишачих шкур. Підняла сторінку газети, яку вітер заніс їй у двір, і пошкандибала назад у дім. З приватних розмов батьків я знав, що міс Гайдеггер — така трошки смішна. Виставляла себе на посміховисько, бо наполягала, що двір її мусить бути бездоганно чистий, а школами, телефонною компанією й лютеранською церквою заволоділи комуністи. Батько був дражнився її писклявим голосом:

— Кляті комуністи прислали черговий рахунок за електрику. Так і знайте, вони намагаються вижити нас з дому.

На такі його репліки мати завжди сміялася, навіть коли надходив час платити рахунки (у ту пору страх найяскравіше викарбовувався навколо її вуст і очей).

Того дня я, сидячи при вікні, спробував і собі зіграти роль міс Гайдеггер. Високим тремтячим голосом, що не так уже й відрізнявся від мого справжнього тону, я сказав:

— Ох, ті бісові комуністи занесли газету просто на мій двір.

Я встав і, вдаючи, наче ноги в мене не гнуться, вийшов на середину нашої вітальні, взяв журнал «Тайм» зі столика й помахав над головою.

— Комуністи кляті, — прорипів я, — ану начувайтесь. Не намагайтеся вижити нас з дому.

Мати радісно розсміялася.

— Ну ти і злюка.

Я підійшов, і вона з любов'ю погладила мені голову. Світло з вулиці роз'яснило фіранки, наповнило темно-синю тарелю для цукерок на тумбочці. Ми в безпеці.

* * *

Батько працював весь день, приїздив додому повечеряти і повертався в кінотеатр пізно ввечері. Я до сьогодні не знаю, чим він займався по стільки годин — наскільки можу судити, злидений кінотеатр не потребує присутності власника з раннього ранку до пізнього вечора. Але батько таки працював днями, й ані мати, ані я не ставили зайвих запитань. Він заробляв гроші на дім, що рятував нас від клівлендських зим.

Більше нічого нам знати не треба було.

Коли батько приходив вечеряти, за його куртку чіплявся морозний запах. Він був великий і неминучий, як дерево. Коли він скидав куртку, тонкі волосинки в нього на руках піднімалися, наелектризовані, у м'якому теплому повітрі дому.

Мати подавала вечерю, котру готувала сама. Батько поплескував її по животу — той округлився і затвердів, як баскетбольний м'яч.

— Точно трійня, — примовляв він. — Нам потрібен більший дім. Двох спалень і близько не вистачить.

— Давай поки що перейматися рахунком за опалення, — сказала мати.

— Ще рік. Ще рік, і зможемо шукати нову нерухомість.

Батько часто примовляв, що наше становище зміниться. Якщо робити все в певний спосіб, усе буде як слід. Треба просто поводитися й думати правильно.

— Поживемо-побачимо, — тихо казала мати.

Батько вставав з-за столу і розминав їй плечі. Його долоні повністю закривали її плечі. Він міг майже повністю охопити її шию пальцями однієї руки, так щоб великий і вказівний палець торкнулися.

— Ти собі малим займайся, — казав він. — І щоб сама мені здоровенька була. А про все інше подбаю я.

Мати піддавалася його ласкам, але задоволення не отримувала. Я бачив це з виразу її обличчя. Коли батько приходив додому, на лиці в неї з'являвся той самий тривожний

вираз, як коли ми розглядали вулицю. Від його присутності мати нервувалася, мовби в дім прорвалася якась часточка зовнішнього світу.

Батько чекав, коли вона заговорить і підхопить безперервну розмову родинного життя. Але мати мовчки сиділа за столом, і її плечі під його долонями не розпружувалися.

— Що ж, здається, час мені повертатися на роботу, — врешті казав він. — До зустрічі, малий. Щоб мені тут порядок був.

— Гарзд, — відповідав я. Він поплескував мене по спині й грубо цмокав у щоку. Мати вставала і бралася мити посуд. Я ж спостерігав, як батько ховає мускулясті руки в рукави куртки й повертається у зовнішній світ.

Пізними вечорами, коли мене вже вкладали спати, а мати сідала внизу подивитися телевізор, я прокрадався в її кімнату і пробував нафарбувати свої губи її помадою. Навіть у темряві я бачив, що ефект радше клоунський, ніж привабливий. Та все ж це змінювало мою зовнішність. Її рум'янами я малював на щоках червоні плями і креслив олівцем чорні брови поверх власних, блідих і білявих.

Я легкими кроками прокрадався у ванну. Зі сходів долинали сміх і дзвінка музика. Я ставив ослінчик на те місце, де стояв батько, коли голився вранці, вилазив і дивився на себе у дзеркало. Намальовані губи були великі й безформні, плями багряних рум'ян — збоку від центру щоки. Вродливим я не був, але вірив, що в мені криється-таки можливість вроди. Треба просто поводитися правильно, думав я. Повільно, щоб дверцята не зарипіли, я відкривав шухляду з ліками й баночками і виймав батьків смугастий крем для гоління. Я знав, що робити: потрусити банку нетерплячими різкими рухами, видушити гору білої піни на ліву долоню й недбало, марнотратно розмазати по щелепі й шиї. Накладати макіяж потрібно обережно, ніби розміновуєш бомбу; натомість гоління — дія покvapлива й неточна, від неї в умивальнику залишаються багряні крапельки крові й білі ляпки з волоссям, мертвим, як скинута зміїна шкіра.

Намиливши обличчя, я довго вдивлявся в дзеркало й оцінював ефект. Підведені чорним очі по-павучому зблискували над пишною білою піною. Не був я схожим на даму, але й мужнім не був. Я — щось геть інше. Існує дуже багато різних способів бути вродливим.

А мати все збільшувалась і збільшувалась. Коли ми поїхали за покупками, я наполегливо попросив і отримав рожевого пластмасового пупсика з тонкими пурпуровими губами й кобальтовими очищами (якщо покласти пупса на спинку, очі закривалися з рішучим клацанням, як мініатюрні віконниці). Припускаю, батьки обговорили пупса. Припускаю, вони вирішили, що це допоможе мені не почуватися покинутим. Мати показала мені, як вдягати на пупса підгузки, як купати у кухонному умивальнику. Добробутом пупса зацікавився навіть батько.

— Як там малий? — якось спитав він перед самою вечерею, коли я витягав пупса з нерухомими ручками-ніжками з купелі.

— Усе добре, — відповів я. З шарнірів витікала вода. Сірчане волосся, що пробивалося з рядочків дірочок, пробитих у його голові, тепер пахло мокрим светром.

— Добре маля, — сказав батько і погладив його тверду гумову щоку великим пальцем. Я був у захваті. Як же він любить маля.

— Так, — сказав я і загорнув цю безживну істоту в товстий білий рушник.

Батько присів на своїх здоровезних ногах, видихнув повітря, яке пахло ним самим.

— Джонатане?

— Ага.

— Ти ж знаєш, що хлопчики не граються ляльками?

— Ну, так.

— Це твоє маля, — пояснив батько, — і доки ти вдома, то можеш гратися. Але якщо покажеш іншим хлопцям, вони можуть не зрозуміти. Тож краще грайся тільки вдома. Гаразд?

— Згода.

— От і добре. — Він поплескав мене по руці. — Згода? Гра-
тимешся тільки вдома, добре?

— Згода, — відповів я. Стоячи зі сповитим пупсом у руках,
маленький проти батька, я вперше відчув справжнє прини-
ження. Я розпізнав у собі глибоку невідповідність, якусь дур-
рість. Звичайно, я розумів, що це маля — просто іграшка, і то
досить дурна. Неправомірна забавка. Як я міг дозволити собі
повірити, що це не так?

— Усе добре? — спитав батько.

— Ага.

— От і добре. Слухай, мені час іти. А ти подбай, щоб тут
усе було як слід.

— Татку?

— Так?

— Мама не хоче маля, — сказав я.

— Хоче, звичайно.

— Ні. Вона мені так і сказала.

— Джонатане, милий, мамуся й татко обоє дуже щасливі,
що в нас буде маля. А ти хіба не щасливий?

— Мамусі не подобається виношувати це дитя. Вона так
і сказала. Сказала, що ти хочеш маля, а вона ні.

Я вдивлявся в гігантське батькове обличчя й бачив, що
мені вдалося до нього достукатися. Його очі зажарили, а дель-
та капілярів, що розповзалася носом і щоками, різкіше за-
червоніла на світлій шкірі.

— Це неправда, малий. Мамуся інколи каже те, чого на-
справді не думає. Ти повір, вона так само щаслива, що буде
маля, як ти і я.

Я змовчав.

— Слухай, я запізнююся, — сказав батько, — тож ти повір.
У тебе буде сестричка чи братик, і ми всі її обожнюватимемо.
Чи його. Ти станеш старшим братиком. Усе буде прекрасно.

І за мить додав:

— Подбай тут про все, доки мене не буде, гаразд?

Він погладив мені щоку великим пальцем-лопатою і пішов.

Тієї ночі я прокинувся від того, що батьки пошепки сварилися за закритими дверима спальні в кінці коридору. Вони сичали. Я лежав і чекав на... що саме? Незабаром я знову провалився в сон, тож до сьогодні не знаю, чи та сварка мені не приснилася. Мені досі буває складно відрізнити те, що сталося насправді, від того, що тільки могло статися.

Коли мати одного грудневого вечора поїхала народжувати, мене залишили з міс Гайдеггер, сусідкою нашою. То була підозріла стара душа з каламутними очима, яка від хвилювання повискубувала собі ріденьке сивеньке волоссячко так, що крізь нього прозирав рожевий вигин черепа.

Я дивився, як батьки їдуть геть, а міс Гайдеггер стояла за мною. Від неї злегка пахло парфумами — зів'ялими трояндами. Коли машина зникла з поля зору, я сказав їй:

— Насправді мама не народить дитину.

— Справді? — люб'язно перепитала вона, бо поняття не мала, як спілкуватися з дітьми, коли вони говорять щось дивне.

— Вона не хоче, — пояснив я.

— Ох, милий, та ти полюбиш те маля, — сказала міс Гайдеггер. — Сам побачиш. Матуся з татусем привезуть його додому, й ти сам побачиш. Ти навіть уявити не можеш, яке це буде миле маляточко.

— Їй не подобається виношувати дитя. Ми його не хочемо.

Тут уся кров, що залишалася в бідолашній міс Гайдеггер, вдарила їй в обличчя, й вона рушила на кухню робити вечерю з таким звуком, ніби серветка зашурхотіла. Зготувала щось м'яке й розварене: я зі своєю дитячою любов'ю до їжі без смаку був у захваті.

Батько подзвонив з лікарні після півночі. Ми з міс Гайдеггер підбігли до телефону одночасно. Вона взяла слухавку й завмерла, виструнчившись у синьому халаті й киваючи сухорлявою головою. З її очей я зрозумів, що щось не так — її погляд витончився і засвітився, як крига на річці перед самісіньким криголамом, коли над яскравою бурою водою ще лишається тонкий спогад про лід, не більше.